

A népballada múltja és jelene

*Ráduly János
kibédi folkloristával beszélget
Hajdú D. Dénes*

Kibéd község de szép helyen van,
Mer a templom közepébe van,
Körös-körül vadgesztenye,
Rászállott egy bús gerlice.

Sóvidék felől száguld velem a modern nomádok szerény fakója: Középkélet-Európa autótújtaitól megviselt Trabantom. Korondon jártam, majd azt követően Szovátán. Azóta a Kis-Küküllő mentén ereszkedek lefelé, irány: Kibéd. Már nincs messze, mindössze húsz kilométerre fekszik a híres fürdőhelytől. Különösebb idegenforgalmi látnivalóval nem büszkélkedhet, a magyarországi turisták legfeljebb egy pohár vizet kérni állnak meg itt. Pedig a múlt században még Marosszék legnagyobb és legszebb falujának nevezte Orbán Balázs a Székelyföld leírásában. A falunak ma mindössze kétezer lakója van (kevesebb, mint Orbán Balázs idejében), s ez a szám is évről évre apad: a kezdetben ingázó falusi emberek idővel véglegesen megtelepednek a jobban fejlődő, ipari üzemekkel rendelkező városokban. A falu lakosságának anyanyelve magyar. A legtöbb kibédi fiatal azonban idővel búcsút mond falujának, várják őket a marosvásárhelyi, segesvári vagy még távolabbi városok, a városi életmód, ahol már nem érvényesülnek a szűkebb szülőhely évszázadokon át kialakult közösségi szokásnormái. Más kultúrába, más nyelvi közösségbe távoznak. De viszik magukkal a szülőföld adta útravalót.

Hogy miért álltam meg az öreg házakkal szegélyezett kibédi főutcán? Tavaly karácsonyra kislányomnak egy könyvet ajándékoztam, címe: A vizitündér leánya. 52 Kis-Küküllő menti népmesét tartalmaz. Ebből ismertem meg *Ráduly János* nevét. Azóta kezembe került több könyve is: *Nagyapó mesefája* (1973), *Kibédi népballadák* (1975), *Elindultam hosszú útra* (1969), *Tündérszép mosolygó Ilona* (1980). A Kis-Küküllő menti folklór válogatottan szép kötetei. Szeretem a balladát, a népmesét. Hősei, alakjai nem ismernek országhatárokat, példázataik igazságát egymás mellett élő népek testvéri egysége csiszolta klasszikus szépségű formákba. Balladaszeretetem hosszabb idő óta melenget egy gondolatcsírá: napjainkban, amikor reneszánszát éli az amatőr népzene-, művészet- és táncművelés, miért nem alakítottuk meg a Ballada Színpadot? Nagyszerű lehetőséget látok benne a kezdeti fellendülés után vérszegénnyé vált irodalmiszínpad-mozgalom eszméjének megújítására. Közművelődési lehetőséget adott a falut otthagytott, de a városi kultúrával még élni nem tudó ifjúság és középnyemzedék számára. Megkönnyítő utat, melyen eljuthatnak a költészet és zene érzelemgazdagító világába.

Ezért álltam meg Kibéden, itt a Kis-Küküllő partján. Megismerni azt a falut, ahol még eredeti szerepében él a magyar ballada. S itt dolgozik Ráduly János! Munkásságának híre messze túllépte már nemcsak hazáját, de a magyar nyelvterület határát is.

Előszörban a kibédi folklór-hagyományok érdekelnek, s az, hogy mit jelent az Ön számára itt élni és folklorisztikai munkát végezni. Beleszületett-e a falu közösségébe vagy más vidékről származik?

Tizenkilenc éve élek, tanítok Kibéden, ugyanennyi idő óta gyűjtöm a helyi folklórt is. Korondi születésű vagyok, de gyermekkoromat a szomszédos községben, Hármásfaluban éltem le. Ha nem is vagyok tehát kibédi születésű, a nagyobb tájegységhez, a Kis-Küküllő mentéhez őseim óta kötődöm. Mikor a faluba kerültem, már rendelkeztem gyűjtő tapasztalatokkal, de az államvizsga-dolgozatomat már itt készítettem el 1966-ban Kibédi népballadák címen. Azóta tudományos munkám és Kibéd elválaszthatatlan. Ezelőtt néhány évvel Cseke Péter barátom interjú-t készített velem, amelynek ezt a címet adta: Kibéddel megáldott Ráduly János, majd nemsokára Dézsi Ödön is írt rólam, Ráduly Jánossal megáldott Kibéd címen. Igen, talán ez a két cím együtt határozza meg viszonyomat a faluval. Mert folklórszeretetem és felkészültségem mit sem ért volna, munkám gyümölcse csak itt, Kibéden érhetett be.

Ehhez tudni kell: Kibéd népköltészete már idekerülesem előtt megtisztelő helyet vívott ki magának a magyar folklorisztikában. Már a múlt század végén magára vonta a folkloristák figyelmét. A faluban tanított abban az időben a székely népmesék gyűjtésével elévülhetetlen érdemeket szerzett Ősz János, majd az ő munkásságát folytatta tanítványa, a falu szülőtte, Seprődi János, aki a századforduló éveiben gyűjtötte össze a kibédi népdalkincs legszebb darabjait. Seprődi gyűjtőmunkája egyben döntő fordulatot hozott a magyar folklorisztikában is. Kriza és Erdélyi gyűjtéseiket dallam nélkül rögzítették. Ő azonban alapos zenei képzettséggel látott hozzá a székely balladakincs gyűjtéséhez és – úttörő módon – együtt rögzítette a szöveget és dallamot. Jelentős módszertani változást hozott ez a magyar folklórgyűjtésben. De korai halálát követően sem szűnt meg a folklórgyűjtés a faluban, és napjainkig tart a folyamatosság. A fiatal Bartók Béla figyelmét is egy kibédi születésű asszony hívta fel a székely népdal szépségére és gazdagságára. Igaz, nem itt helyben, hanem Gömör megyében, Gerlicepusztán énekel *Dósa Lidi* Bartóknak. Később, a harmincas években, *Barabási András* folytatta tovább a helyi kutatómunkát, ő már a népszokásokra is felfigyelt, főképp ezeket gyűjtötte. A folkloristák folyamatos működésének hatására a falu közösségében sajátos értékrend alakult ki: megtanulták értékelni, becsülni a népi hagyományt. Bár az utóbbi két évtizedben az életváltozás itt is hatott, s ez óhatatlanul csökkentette a balladaéneklési, mesemondási alkalmakat, passzív folklórismeretük mégis jobban megmaradt, mint más falvakban. Elődeim munkásságának köszönhetem azt is, hogy idejövetelemtől nem találkoztam bizalmatlansággal, energiámat nem kellett meg nem értés miatt feleslegesen fecsérelni, dolgozhattam.

Gondolt-e arra, hogy elhagyja a falut? Képzettsége, folklorista tapasztalata, tudományos eredményei lehetővé tennék, hogy előnyösebb munkakörülmények között, akár kutatóintézetben is dolgozhasson.

A hatvanas évek elején több lehetőségem lett volna városba költözni. Mindig kitértem előle, pedig lehet, ma könnyebb dolgom volna. De ezt a munkát, amely most már életem szerves részévé vált, csak itt Kibéden végezhetem el. Elég, ha egy példát mondok: az éneklési alkalmak a faluban egyre ritkábbakká válnak, az eleven népköltészet törvényszerűen háttérbe szorul; napjainkban a folklorista, ha egy ritkább ballada után kutat, gyakran több mint ezer embert is meg kell hallgatni, mire eredményre jut. Idejéből sokszorosan többet fordít a keresésre, mint a tényleges gyűjtésre. Ilyen körülmények között csak a helyszínen, a néppel együtt élő folklorista dolgozhat, terepre ki-kijárató intézeti tudós ezt a feladatot helyette el nem végezheti. A munkát pedig be kell fejezni, mert éppen a huszonegyedik órában járunk. Ha ma kezdeném, soványabb eredménnyel kellene beérjem, legértékesebb adatközlőim sorra elhalnának.

Miben más ma a folklorista munkája, mint az elődöké volt?

Klasszikusballada-gyűjtőink: Erdélyi János, Gyulai Pál, Kriza János – hogy csak a legnagyobbakat említsen – több mint száz évvel előttünk gyűjtöttek. Munkásságukkal örökre felírták nevüket a magyar művelődéstörténet leszebb lapjaira. A magyar, székely népi műveltség felszín alatt szunnyadó, gazdag kincseit tárták fel. Megismertették a magyar népköltészet évszázadokon át formálódott gyöngyszemeit az egész magyar nyelvterületen, de Európával is. Munkásságuk nyomán ősi folklórkincsünk beáramlott az akkori magyar szellemi élet vérkeringésébe, azt felfrissítette, gazdagította a költészetet, a zenét, de még a képzőművészetet is. Ez a hatás ma is tartósan jelen van. A régiek gyűjtési módszere azonban napjainkban már nem követhető. A XIX. században, a népi műveltség újralfelfedezésének idején arra törekedtek, hogy a kiadott gyűjteményes kötetek minél nagyobb tájegységet képviseljenek, mindig a legépebb változatot keresték; a töredékes változatokra nem utaltak, a történeti háttér vizsgálatának szükségességét nem érezték. A mai kutató számára egy ballada szövegének csupán filológiai vizsgálata már roppant keveset mond. Szakítani kellett az egyoldalú filológiai módszerekkel. Előtérbe került a folkloriszociológiai módszer, mely főként a monográfiáknál jelent előnyt, illetve a monografikus gyűjtési mód teszi lehetővé az anyag folkloriszociológiai, sőt szociálpszichológiai módszerekkel való további feldolgozását. Napjaink folkloristájának, a népi alkotás esztétikai összetevőin kívül elemeznie kell az alkotás jelenlegi funkcióját, társadalmi háttérét és nem utolsósorban fel kell tárja annak a szűkebb közösségnek az életmódját is, amely a népi alkotást valamilyen formában ma is élte. Egy ilyen folkloriszociológiai modellt dolgoztunk ki Faragó József kolozsvári folkloristával együtt, és Népballadák Kibéd mai köztudatában címmel publikáltuk. A tanulmány eddig magyar, román, német és cseh nyelven jelent meg, de ismertetésre került több nemzetközi tudományos ülésen is.

A tömegkommunikációs eszközök fokozódó terjedése, a rádió és televízió korszakában mennyire maradt életben Kibédén a ballada?

Természetesen a régi értelemben vett „élő” folklórról Kibédén sem lehet beszélni. Az említett tanulmányhoz statisztikai felmérést készítettem, és annak segítségével kísérletet meghatározni a népballadák élő hatását a falu köztudatában. Kiválasztottam 6 olyan balladát, amelyek a székely folklórban az elmúlt században még az ismertebbek közé tartoztak, majd kikérdeztem a falu lakosságának csaknem a felét. Az eredmény kétségtelenül a műfaj pusztulására utal: a megkérdezettek 4,5%-a ismerte őket szájhagyományból, 8,3%-a írott forrásból, 70,8%-a nem hallott róluk, míg a fennmaradó 16,4% hallott ugyan róluk, de ismereteik hiányosak voltak. Tehát a falu 12,8%-a részben a hagyományos íratlan kultúra közvetítésével, részben pedig már az írásos kultúra útján ismerte meg a székely balladakincs reprezentáns darbjait. Ezt nem tartom kedvezőtlen arálynak. A felmérés egyben megmutatta a közművelődési feladatot is: segíteni a hiányos ismeretekkel rendelkező 16,4%-nak. Az adatok egy évtizeddel ezelőttiek. Megítélésem szerint azóta a kép kedvezően változott. A két balladaskönyvből 200–200 példány érkezett a falu könyvesboltjába, és napok alatt elkelt. A faluban mint magyar irodalom szakos tanár is dolgozom, és így feladatomban tartom most már az írott formában megőrzött folklóryanagot továbbadni az ifjúságnak s mindazoknak, akik hagyományból nem ismerik. Így válik ez a folklórkincs a jövőben a nemzetiségi és így az egyetemes irodalmi műveltség részévé.

Milyen alkalmakkor hangzott el a régi Kibédén ballada, és ezek közül hol találkozhatunk vele napjainkban is?

A balladaénekési alkalmak az utóbbi 25 évben erősen megfogyatkoztak. Régebben a hosszú téli esték nyújtottak jó lehetőséget. A fonóban mindig kivételes érdeklődés övezte azokat az öregasszonyokat, akik régi történetekkel, itt úgy nevezik, történelmes énekekkel szórakoztatták a társaságot. De jó alkalmat kínál a közös éneklésre a lakodalom, keresztelő, a névnapozás, vagy az aratás befejezése is.

Fontos éneklési alkalom volt, és ez ma is él: a cigányvirasztó. Itt egy nagyon lényeges szempontról kell beszélni. A faluban élő cigányok száma meghaladja a százat. Ezeknek a cigányoknak az ősei már a múlt században is itt éltek, gyűjtött tőlük Seprődi is. Cigányul beszélni nem tudnak, a faluban beszélt székely nyelvjárást sajátították el. S mivel életmódjuk következtében az írásos kultúrát nehezebben sajátították el, napjainkban közülük őrzik a legtöbbet a falu régi székely folklóráját. Külön monográfiát állítottam össze Elindultam hosszú útra címmel *Ötvös Sára* népballadatudásáról. A faluban a legtöbbet, összesen negyvenöt típust ismert, melynek nemcsak mennyisége, hanem minősége is figyelmet érdemel. Az általa megőrzött balladaváltozatok pedig nyelvi-stilisztikai szempontból kivételes értékűek. Ennek az írástudatlan cigányasszonynak a nyelvi forrása a kibédi székely köznépi mindennapi beszéde. Az általa előadott balladák a századforduló körüli évek régies ízű, nyelvjárási sajátosságokban bővelkedő patinás nyelvnek szólnak hozzá. Sajátos etnográfiai jelenség: a faluba betelepült cigánység kosárhátúval, napszámosmunkával foglalkozott, így állandó szoros kapcsolatba kerültek a faluval, átvették a nyelvet, s mivel az írástudatlanságuk több nemzedéken át tartott mint a székelyeknél, tovább is őrizték a székelyektől átvett, szájhagyományon alapuló népköltészetet. Visszatérve még a virasztóra: rendszerint két éjszakan át tart. Az énekepértóár régi székely keszervekből áll. A virasztóban fontos szerep hárul a jó énekesre, előénekesi szerepe van, új versszakok, új sorok kezdésekor az ő hangja csendül fel elsőnek, s ezt követik a többiek. Ő alakítja ki az énekfűzért, melyben az éjszaka folyamán felváltva vagy ülnek balladarészletek a keszervekkel. Az ének és a siratás egybefonódása idegen számára megdöbbentő élményt nyújt.

A balladák mellett gyűjtött mesét is.

Amikor elődeim anyagát át tanulmányoztam, kezembe került Ősz János egyik levele, melyben ezt írja Seprődinek: „Van itt mese százszámra, csak győzzem őket összefirkantani.” Ennek hatására magam is hozzákezdtem a mesegyűjtéshez. S valóban mennyiségileg és minőségileg is csodálatosan gazdag forrásra találtam. Eddig három kötetet adtam ki. A negyediket most állítottam össze, és a napokban szándékozom átadni a kiadónak. 60 kibédi mesét tartalmaz, kötetcímenek – az egyik mese után – az Álomfejtő fiú címet választottam. A meséket Karácsony József magyar anyanyelvű cigányembertől gyűjtöttem, nyelvvezetének stílusához nem nyúltam, meghagytam a mesemondó izes székely nyelvét, mely erősen közel áll Tamási Áron regényalakjainak nyelvjárásihoz. Ezek a mesék unalmas estéken még ma is elhangzanak Kibédén.

Milyen további tervei vannak?

Jelenleg csak a faluból gyűjtök, Kibéd nincs kimerítve még. De igen érdekes feladatnak tartom a kibédi folklór kisugárzásának, a környező székely falvakra gyakorolt hatásának az elemzését. De ez csak távolabbi terv. Kibédén a gyűjtés mellett elsőrendű feladatnak tartom az adatközlőktől gyűjtött anyag visszajuttatását az egész közösséghez. Ezzel tovább erősödik a falu folklórintudata, nemzetiségi műveltsége. Aztán évek óta fordítok. A jelenkori román költők alkotásait ültetem át magyar nyelvre. Főleg nemzedék társaim líráját, Nichita Stănescu, Mihail Cramăţ és másokat, most is 6 fordítást közlöt tőlem az Igaz Szó. Ismernünk kell egymás kulturális értékeit. Az igazi irodalom, akár a folklóralkotások is, a nemzetek és nemzetiségek humánus együttélését hirdeti.